

PODSHO ROSSIYASINING O'RTA OSIYODA OLIB BORGAN MUSTAMLAKACHILIK SIYOSATI

Ahmadjonov Ahrorbek

Andijon Davlat Universiteti Tarix fakulteti 3- kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6727245>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 05th June 2022

KEY WORDS

*mustamlakachilik,
general gubernatorlik,
ma'muriy idora, nizom.*

ABSTRACT

Maqolada Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoni bosib olishi va sabablari, mustamlakachilik siyosatining mazmun-mohiyati, O'rta Osiyoda boshqaruvidagi nizomlar haqida ma'lumot berilgan.

Agar O'zbekistonning uzoq o'tmishiga nazar solsak ham, yurtimiz uzoq qadimdanoq obod o'lkalardan bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Mustaqillika erishganimizdan so'ng barcha sohalar qatori ilm-fan madaniyat, san'at va tariximiz ham o'zining asl qiyofasini tikladi. Ko'p asrlik tariximiz o'zining mazmun-mohiyatini haqqoniy aks eta boshladi. Milliy madaniyatimiz ajralmas qismi hisoblangan urf – odat an'analarimiz va buyuk ajdodlarimiz nomi oqlandi. O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 17-fevral kuni qabul qilingan "Harakatlar Strategiyasi" to'g'risidagi maxsus farmonning to'rtinchi ustuvor yo'nalishida ham aynan ilm- fan, madaniyatni rivojlantirishga oid maxsus boblar ajratilgan. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev aytganlaridek " Xalq tarixi unitilmaydi u urf- odat, an'analarda xalqning kundalik turmushida saqlanib qoladi" shunday ekan xalqimizning haqqoniy tarixini yoritish muhimdir. Shu

o'rinda Rossiya imperiyasining O'rta Osiyoda yuritgan mustamlakachilik siyosati ham alohida masaladir .

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

XIX asr oxirlariga kelganda Rossiya Yevropadagi eng yirik davlatlardan biri bo'lib qoldi. Uning territoriyasi (taxminan 16 mln.kv.km) shimolda Barents dengizidan tortib, janubda Kavkaz va Qora dengizgacha, g'arbda Boltiq dengizidan tortib, sharqda Tinch okengacha bo'lgan yerlarni o'z ichiga olgan edi.

Rossiya xalqlari o'zlarining mehnati va qahramonona kurashi bilan qudratli davlat barpo qildilar, ilgari hech kim yashamagan ko'p yerlarni o'zlashtirdilar, jahon tarixi va madaniyatiga buyuk hissa qo'shdilar.

Rossiya territoriyasida iqlim sharoiti juda xilma-xildir. Mamlakat Yevropa qismining shimolida hamda Sibirda sovuq qutb iqlimi hukum suradi, ya'ni qish qattiq va uzoq vaqt davom etadi, yoz esa juda qisqa bo'ladi. Rossiyaning o'rta mintaqasida iqlim mo'tadil bo'lib, janubiy rayonlarda

esa iliqdir. Rossiyada o'rmonlar, daryo va ko'llar juda ko'p. Janubda bepoyon cho'l-adirlar cho'zilib ketgan bo'lib, bu yerlarda aholi kam yashaydi.

Rossiyaning aholisi XIX asr davomida ko'paya borib, 11 million kishidan 36 million kishiga yetdi. Rossiya aholisining yer jihatidan Yevropadagi yirik mamlakatlardan biri bo'lib qoldi. Bu vaqtda Fransiyada 27 million kishi, Angliyada esa mustamlakalarni hisoblamaganda) 16,4 million kishi yashardi. Lekin Rossiyada aholining zichligi juda kam bo'lib, 1 kv. km ga 1,25 kishi to'g'ri kelardi.

1891-yili Rossiyaning tasarrufiga kirgan O'rta Osiyo hududi va Afg'oniston o'rtasidagi chegara Pomirdan o'tkazildi. Bu bitim O'rta Osiyo masalasi bilan bog'liq Angliya va Rossiya o'rtasidagi kelishmovchilikni tugatdi. Lekin shunga qaramasdan ziddiyatlar, manfaatlar to'qnashuvi saqlanib qoldi. O'rta Osiyodagi o'zaro manfaatlarni tartibga solish va munosabatlardagi "sovuqlikni" yo'qotish maqsadida Rossiya va Angliya bu yerdagi o'z ta'sir doiralari bo'lib olishga qaratilgan konvensiyani imzoladilar. Chunki bu paytda ikkala davlat uchun ham Yevropada Germaniya xavf tug'dirayotgan edi. Shu bois, Rossiya va Angliya O'rta Osiyo masalasini vaqtinchalik to'xtatib, kuchayib borayotgan Germaniya davlati bilan siyosat maydonida kurash boshladilar.

Rossiyaning ikki boshli burgut tasviri tushirilgan mudhish mustamlakachilik bayrog'i Boltiq buylaridan Kavkaz cho'qqilarigacha, Ukraina dashtlaridan O'rta Osiyo kengliklari va Uzoq, Sharq tizmalari qadar hilpirab turdi. Polsho Rossiyasi Polsha, Finlyandiya, Kavkazorti, Boshqirdiston, Sibir va qalmoqtar yurtini

mustamlaka asoratiga solgan salobatli va shafqatsiz imperiya edi.

Sankg-Peterburg hukmron doiralari Buyuk Britaniyaning Hindistondagi va Fransiyaning Tunis hamda Jazoiridagi mustamlaka tartiblarini, tajribalarini o'rgangan holda o'zlarining ulardan tubdan farkli, aynan ruscha mustamlakachilik tizimlarini yaratdilar. Uni Turkistonda zo'ravonlik yo'li bilan amalga oshirdilar. Rossin imperiyasining O'rta Osiyodagi tartiblari Polsha, Finlandiya va Kavkazdagidan ham tafovutli xususiyatga ega edi. Bu xususiyat mahalliy xalqlarga mutlaqo ishonmaslik, ularga bepisandlarcha qarash kabi shovinistik ruh va kayfiyatlardan iborat edi. Bu harbiy-komendantlik boshqaruvi mashinasining ruli o'taketgan makkor, razil, O'rta Osiyo xalklarining ashaddiy dushmanlari qo'lga topshirilgan edi.

Rossiya imperiyasi tashqi siyosatida o'z chegaralarini sharqqa tomon kengaytirish uchun dastlab Buxoro amirligi, Xiva va Qo'qon xonliklari bilan har tomonlama aloqala o'rnatishga harakat qildi. Bunda, eng avvalo xonliklar to'g'risida ko'proq ma'lumotlar to'plash maqsadida o'z elchilarini bu yerlarga jo'natdi. Pyotr I hukmronligi davridayoq Aleksandr Bekovich-Cherkasskiy boshchiligidagi harbiy ekspeditsiya jo'natilgan edi. Ammo bu ekspeditsiya muvaffaqiyatsizlikka uchragandan so'ng podsho hukumati harbiy istehkomlar qurishga kirishdi. 1718-yilda Irtish daryosi sohilida shunday istehkomlardan yettitasi qurib bitkazildi.

XIX asrning birinchi yarmida O'rta Osiyo xonliklari o'rtasidagi uzoq vaqt davom etgan o'zaro urushlar ularning iqtisodiy va harbiy jihatdan zaiflashib ketishiga olib koldi. Shunday vaziyat oxir-oqibat

xonliklarning istilyo qilinishlarini osonlashtirdi.

Shunday qilib, XIX asrning o'rtalariga kelib xonliklar o'rtasidagi o'zaro urushlar, ichki nizo va ziddiyatlar, davlat boshqaruvining uzoqni ko'zlab ichki va tashqi siyosat olib bormaganliklaridan ahvolga tushib qoldi. Shunday vaziyatda Rossiya imperiyasi hukumati o'zining siyosiy, iqtisodiy va geopolitik manfaatlarini ko'zlab O'rta Osiyoga harbiy mustamlakachilik harakatlarini boshlaydi.

O'rta Osiyoning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi to'rt bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqich 1847 - 1865-yillarda Rossiya imperiyasi tomonidan Qo'qon xonligining shimoliy-g'arbiy viloyatdan va Toshkent shahri istilo qilindi. Istilo etilgan hududlarda Orenburg general-gubernatorligi tarkibiga kiruvchi Turkiston viloyati tashkil etildi. Ikkinchi bosqich 1865-1868-yillari qamrab olgan bo'lib, bunda Qo'qon xonligi va Buxoro amirligiga qarshi istilochilik harakatlari

amalga oshirildi. Uchinchi bosqich -1873 - 1879-yillar davomida Xiva va Qo'qon xonligi yerlarini bosib olishdan iborat bo'ldi. To'rtinchi bosqich - 1880-1885-yillarda turkmanlarning bo'ysundirilishi edi.

XULOSA

1886-yil 12-iyulda imperator Aleksandr III tasdiqlagan Turkiston o'lkasini idora qilish to'g'risidagi yangi Nizom arziyas o'zgarishlar bilan 1917-yilga qadar amal qildi. Nizom to'rtta asosiy bo'limdan iborat bo'lgan: o'lkaning ma'muriy tuzilishi, sud tuzilishi, yer tuzilishi soliqlar va yig'imglar. Bu "nizom" general-gubernatorlik hududiy birliklari nomlarini o'zgartirishni va ularni bundan buyog'iga ham birxillashtirib borishni nazarda tutar edi.

Bu Rossiya mustamlakachiligi "plantasion modeli"ning real natijasi edi. Rus aholisi mustamlakachiligi apparatining jonli kuchini tashkil etgan. Chorizm armiyasi rus aholisining o'lkada hukumron mavqe kafolati edi

References:

1. История России XX век. Минск, РИВШ, 2015, стр-19
2. E.Xoliqov, D.M.Lafasov Qodirova Jahon tarixi. T. ,2012, 128-bet
3. D.Abdurahmonova, G. Rustamova XIX asrning ikkinchi yarmi-XX asr boshlarida mustamlaka hokimiyati tizimi T. ,2019 82-bet
4. Кастельская З. Из истории Туркестанского края (1865-1917) М., 2010, стр 44
5. Sobirov, J., & Yunusova, H. (2022). MA 'RIFATLI JAMIYAT YARATISHDA O 'ZBEK YOSHLARINING SALOHIIYATI. Yosh Tadqiqotchi Jurnali, 1(2), 11-14.